

OVERWEGINGEN

VII - RETECTVRA

**Een overweging over de wereldwijde bouwcultuur, AI en het
mogelijke ontstaan van een nieuwe architectuurbenadering**

OVERWEGINGEN

Essays in het kader van ORITUR

De reeks OVERWEGINGEN vormt een doorlopende verzameling beschouwende essays die voortkomen uit de grondhouding van ORITUR.

Waar de ORITUR-traktaten de filosofische uitgangspunten verkennen, richten de OVERWEGINGEN zich op de ontmoeting met de wereld. Zij onderzoeken maatschappelijke, culturele, architectonische, wetenschappelijke en filosofische ontwikkelingen zonder deze te beoordelen vanuit een vooraf vaststaand systeem. De essays zijn daarom geen aanvullingen op de traktaten en evenmin toepassingen ervan. Zij zijn pogingen om verschijnselen aandachtig te lezen en te verstaan vanuit dezelfde grondhouding waaruit ORITUR is ontstaan.

Ieder essay begint bij een concreet fenomeen: een gebouw, een stad, een persoon, een maatschappelijke ontwikkeling, een wetenschappelijke ontdekking of een culturele verandering. Vanuit dat vertrekpunt wordt gezocht naar de onderliggende vragen die ieder tijdperk kenmerken: welk mensbeeld ligt eraan ten grondslag, welk wereldbeeld wordt zichtbaar en welke houding vraagt het van de mens?

De essays willen niet overtuigen, maar onderzoeken. Zij zoeken niet naar definitieve antwoorden, maar naar een dieper verstaan. Daarom dragen zij de naam OVERWEGINGEN. Een overweging is geen conclusie, maar een uitnodiging tot aandachtig kijken, luisteren en denken.

Zoals een gebouw pas werkelijk betekenis krijgt wanneer het wordt bewoond, zo krijgen ook ideeën hun betekenis in de ontmoeting met de werkelijkheid. Iedere nieuwe ontwikkeling, iedere nieuwe vraag en iedere nieuwe tijd vraagt daarom opnieuw om bezinning.

De OVERWEGINGEN zijn een open reeks. Nieuwe essays kunnen zich aandienen wanneer ontwikkelingen daarom vragen. Niet omdat ORITUR onvolledig zou zijn, maar omdat een levende grondhouding zich steeds opnieuw verhoudt tot een wereld die blijft veranderen.

Misschien is dat ook de diepste betekenis van deze reeks.

Niet de wereld vastleggen.

Maar haar aandachtig tegemoet treden.

Vanuit de overtuiging dat de meest wezenlijke betekenis zich niet laat afdwingen, maar zich kan aandienen waar mens, plaats, tijd en werkelijkheid zich op elkaar afstemmen.

Inleiding - De bewoonde aarde

De mens heeft de aarde nooit gelijkmatig bewoond. Vanaf het moment waarop mensen zich permanent gingen vestigen, ontstond een voortdurende wisselwerking tussen mens en omgeving. Water, klimaat, bodem, reliëf, vruchtbaarheid, grondstoffen, veiligheid, bereikbaarheid en handel bepaalden mede waar mensen zich vestigden en waar niet. Waar landbouw mogelijk was, ontstonden andere patronen dan waar nomadische bestaanswijzen noodzakelijk waren. Rivieren brachten nederzettingen voort, kusten werden handelsplaatsen, bergpassen werden verbindingen, vruchtbare gebieden ontwikkelden zich tot landbouwlandschappen en woestijnen begrepen de mogelijkheden van permanente bewoning.

De geschiedenis van de mens is daarmee ook de geschiedenis van zijn ruimtelijke aanwezigheid op aarde. Nederzettingen groeiden uit tot dorpen, dorpen tot steden en steden tot stedelijke systemen. Later veranderden spoorwegen, industrie, automobiliteit, luchtvaart, energievoorziening en digitale verbindingen de geografische logica van menselijke bewoning opnieuw. Tegelijkertijd bleef een groot deel van de aarde relatief onbebouwd. Woestijnen, hooggebergten, poolgebieden, wetlands, bossen en gebieden die van grote ecologische of agrarische betekenis zijn, vormen geen eenvoudig beschikbare lege ruimte. De verhouding tussen bebouwde en niet-bebouwde aarde is het resultaat van een complexe wisselwerking tussen natuurlijke omstandigheden en menselijke keuzes.

Een dergelijke analyse zou daarom niet bij de huidige wereldkaart moeten beginnen. De ontwikkeling van menselijke bewoning zou als een film door de tijd kunnen worden gevolgd: van de eerste permanente nederzettingen en de ontwikkeling van de landbouw tot de grote historische steden, van handelsnetwerken en rijken tot kolonisatie, industrialisatie, suburbanisatie, megasteden en de huidige mondiale urbanisatie. De vraag die voorafgaat aan iedere vraag over architectuur is eenvoudig, maar omvangrijk:

Waar heeft de mens zich gevestigd, waar heeft hij gebouwd en waarom juist daar?

Daarbij hoort noodzakelijkerwijs ook de tegenovergestelde vraag: waar heeft de mens zich niet gevestigd, waarom niet, en welke delen van de aarde zijn misschien juist van betekenis doordat zij onbebouwd zijn gebleven?

Pas wanneer de bebouwde en de niet-bebouwde aarde gezamenlijk worden beschouwd, ontstaat een eerste beeld van de ruimtelijke geschiedenis van de mensheid.

Deze eerste stap gaat daarom nog helemaal niet over architectuur. Zij gaat over **bewoning**.

Inhoud

- OVERWEGINGEN – Essays in het kader van ORITUR
- Inleiding - De bewoonde aarde

Essay

I - Waar en waarom vestigt de mens zich?

II - Hoe bouwt de mens?

III - Van bouwen naar architectuur

IV - De wereld als bouwkundig archief

V - AI als nieuw onderzoeksmiddel

VI - Afstemming

VII - Wat blijft?

VIII - De onbekende uitkomst

IX - RETECTVRA

X - Re-Renaissance?

Nabeschouwing

I. Waar en waarom vestigt de mens zich?

De eerste stap is een wereldwijde inventarisatie van de menselijke bewoning van de aarde. Niet alleen de huidige steden en nederzettingen zouden daarbij moeten worden onderzocht, maar de volledige ontwikkeling ervan door de tijd. Waar ontstonden nederzettingen, wanneer gebeurde dat, hoe groeiden zij en waarom groeiden sommige uit tot steden terwijl andere klein bleven of verdwenen?

Daarbij moeten natuurlijke en menselijke factoren voortdurend met elkaar in verband worden gebracht. Water, bodem, landbouw, klimaat, reliëf, grondstoffen, veiligheid, handel, migratie, infrastructuur, energie en technologie beïnvloeden elkaar voortdurend. De ontwikkeling van menselijke bewoning is nooit het gevolg van één enkele oorzaak geweest.

De wereld zou daarom kunnen worden gelezen als een voortdurend veranderend geheel van landschap, bewoning, infrastructuur en bebouwing. Niet alleen de plaatsen waar mensen wonen zijn daarbij van betekenis, maar ook de plaatsen waar zij niet wonen. De aarde wordt dan niet beschouwd als een verzameling landen en steden, maar als één ruimtelijk systeem waarin menselijke aanwezigheid zich door de geschiedenis heen heeft ontwikkeld.

De eerste vraag luidt dan:

Waar en waarom vestigt de mens zich?

II. Hoe bouwt de mens?

Wanneer duidelijker wordt waar de mens zich heeft gevestigd en onder welke omstandigheden dat gebeurde, ontstaat de tweede vraag:

Hoe bouwt de mens?

Ook hier is architectuur nog niet het uitgangspunt. Het gaat eerst om het eenvoudige, universele menselijke handelen dat wij bouwen noemen.

De mens heeft zich altijd bediend van wat zijn omgeving beschikbaar stelde: aarde, leem, klei, steen, hout, riet, bamboe, vezels, ijs en later baksteen, staal, beton, glas, kunststoffen en talloze combinaties daarvan. Hij heeft gestapeld, gevlochten, gespannen, gegraven, gehouwen, gestut, overspannen, samengesteld en geassembleerd. Uit deze handelingen zijn wereldwijd uiteenlopende bouwculturen ontstaan.

Die bouwculturen kunnen worden onderscheiden zonder ze onmiddellijk in een historische rangorde te plaatsen. Er is **vernaculair bouwen**, waarin lokale omstandigheden, materialen en empirische kennis rechtstreeks tot bouwen leiden. Er is **traditioneel bouwen**, waarin kennis, technieken en ruimtelijke patronen over generaties worden doorgegeven. Er is **hybride bouwen**, waarin verschillende bouwculturen, materialen en technieken samenkomen. Er is **formeel en gereguleerd bouwen**, waarin wetgeving, normen, opdrachtgevers en professionele kennis een steeds grotere rol spelen. Er is **industrieel bouwen**, waarin standaardisatie, seriematige productie en transport bepalend worden. Er is **modern bouwen**, waarin nieuwe rationele, technische en functionele uitgangspunten worden ontwikkeld. En er is **informeel bouwen**, waarin bewoners zelf hun omgeving maken, vaak geleidelijk, incrementeel en buiten of naast formele systemen.

Deze categorieën zijn geen opeenvolgende fasen die elkaar eenvoudig vervangen. Zij bestaan naast elkaar, beïnvloeden elkaar en overlappen elkaar. Een gebouw kan tegelijkertijd vernaculair, traditioneel en hybride zijn. Een informele nederzetting kan moderne industriële materialen gebruiken. Een historische bouwtraditie kan zich bedienen van hedendaagse technieken. De werkelijkheid van het bouwen is daardoor veel complexer dan een lineaire ontwikkeling van traditioneel naar modern zou suggereren.

Daarbij is het belangrijk om bouwen niet uitsluitend als het vervaardigen van een eindproduct te beschouwen. Een groot deel van de gebouwde wereld ontstaat door een proces van voortdurend aanpassen, uitbreiden, repareren, vervangen, splitsen, samenvoegen en opnieuw gebruiken. Een gebouw is vaak niet het resultaat van één ontwerpbesluit, maar van een langdurige geschiedenis van gebruik en verandering.

Bouwen is daarmee geen eenmalige handeling, maar een **continu menselijk proces**.

III. Van bouwen naar architectuur

Pas nadat de wereldwijde geschiedenis van bewoning en bouwen in beeld is gebracht, kan de derde vraag worden gesteld:

Hoe ontstond daarin architectuur?

Daarmee verandert het onderzoek fundamenteel.

Niet ieder bouwwerk is noodzakelijk architectuur. Bouwen is universeel menselijk; architectuur lijkt daarentegen een culturele ontwikkeling binnen het bouwen te zijn. Op enig moment krijgt een gebouw of een gebouwde omgeving betekenis die verder gaat dan alleen beschutting, gebruik en constructie.

Wanneer verschijnen symboliek, schoonheid, ordening, ritueel, identiteit, representatie, herinnering en publieke betekenis? Wanneer wordt een gebouw onderdeel van een groter cultureel geheel? Wanneer wordt een plaats herkenbaar als drager van een gemeenschap en haar cultuur?

Daarom zou ook de architectuurgeschiedenis veel breder moeten worden bekeken dan alleen vanuit haar canon. Niet alleen tempels, paleizen, kerken, monumenten en beroemde architecten zijn van betekenis, maar ook gewone woningen, dorpen, markten, straten, pleinen, landbouwlandschappen, zelfbouwwijken, informele nederzettingen en stedelijke uitbreidingen.

De vraag is dan niet meer welke gebouwen wij achteraf architectuur noemen, maar:

Onder welke omstandigheden ontstaat uit bouwen architectuur?

Daarmee keert de fundamentele vraag terug:

Wat is architectuur?

Niet als vooraf gegeven definitie, maar als onderzoeksvraag.

IV. De wereld als bouwkundig archief

De mens heeft in de loop van duizenden jaren een vrijwel onvoorstelbare hoeveelheid gebouwde ervaring voortgebracht. Vernaculaire nederzettingen, traditionele steden, religieuze complexen, koloniale steden, industriële steden, moderne steden, suburbane gebieden, megasteden, sloppenwijken, informele uitbreidingen, zelfbouw, nieuwe steden en hedendaagse experimenten vormen gezamenlijk een enorm wereldwijd archief.

Niet alles daarin is geslaagd. Niet alles is mooi. Niet alles is leefbaar. Niet alles is duurzaam. Niet alles is veilig of sociaal wenselijk. Maar alles is een gevolg van omstandigheden, mogelijkheden, beperkingen, kennis, cultuur en menselijke keuzes.

Juist daarom zou de gehele gebouwde wereld als onderzoeksgebied moeten worden beschouwd en niet alleen datgene wat door de architectuurgeschiedenis als waardevol is geselecteerd.

De vraag verandert daardoor van:

Welke architectuur vinden wij belangrijk?

naar:

Wat heeft de mens gedurende zijn geschiedenis feitelijk gedaan om zich te vestigen, te bouwen en samen te leven?

De gebouwde wereld wordt daarmee een empirisch archief van menselijke ervaring.

V. AI als nieuw onderzoeksmiddel

Op dit punt krijgt AI een betekenis die veel verder gaat dan het gebruik ervan als hulpmiddel bij het ontwerpen van gebouwen.

Een wereldwijde inventarisatie van menselijke bewoning en bebouwing is in omvang en complexiteit nauwelijks door individuele onderzoekers of traditionele onderzoeksteams te overzien. Er zijn te veel plaatsen, te veel gebouwen, te veel culturen, te veel historische perioden en te veel onderlinge variabelen.

AI maakt het voor het eerst denkbaar om deze werkelijkheid op een geheel andere schaal te onderzoeken.

Niet omdat AI architectuur voor ons zou moeten ontwerpen, maar omdat AI grote hoeveelheden zeer verschillende informatie met elkaar kan verbinden en vergelijken. Geografie kan worden verbonden met klimaat, klimaat met bouwvorm, bodem met vestiging, landbouw met bevolkingsdichtheid, grondstoffen met materiaalgebruik, handel met stedelijke groei, technologie met bouwmethode, migratie met hybride bebouwing en klimaatverandering met toekomstige vestigingsmogelijkheden.

Daarmee ontstaat een mogelijkheid die tot voor kort nauwelijks voorstelbaar was: de menselijke bouwgeschiedenis kan worden onderzocht als één groot vergelijkingsveld.

AI maakt het mogelijk de gebouwde wereld voor het eerst als één samenhangend onderzoeksobject te benaderen.

Dat betekent niet dat AI de waarheid over architectuur zal leveren. Het betekent dat AI een schaal van vergelijking mogelijk maakt die voorheen niet beschikbaar was.

En juist daarin ligt haar essentiële betekenis.

AI kan bovendien niet alleen verbanden zichtbaar maken, maar ook verschillen, uitzonderingen en tegenstrijdigheden blootleggen. Daarmee kan zij voorkomen dat een vermeende universele regel slechts een weerspiegeling blijkt te zijn van een beperkte culturele of historische ervaring.

De rol van AI is daarmee niet om het menselijke oordeel te vervangen, maar om het **onderzoeksveld te vergroten tot een schaal waarop nieuwe vragen kunnen ontstaan.**

VI. Afstemming

De verzameling van gegevens is echter nog geen kennis en kennis is nog geen inzicht. De volgende stap is daarom **afstemming**.

De verschillende aspecten van bewoning en bouwen kunnen niet afzonderlijk worden geoptimaliseerd zonder hun onderlinge gevolgen te onderzoeken. Een oplossing kan energetisch uitstekend zijn maar sociaal ongewenst. Een materiaal kan circulair zijn maar lokaal ongeschikt. Verdichting kan landschappelijk gunstig zijn maar sociale problemen veroorzaken. Standarisatie kan betaalbaarheid vergroten maar culturele identiteit verzwakken. Een traditionele bouwmethode kan grote waarde hebben maar niet zonder meer geschikt zijn voor veranderende omstandigheden.

Afstemming betekent daarom niet het zoeken naar één optimale variabele, maar het onderzoeken van de relaties tussen alle relevante variabelen.

De vraag wordt:

Welke oplossingen blijven betekenisvol wanneer alle relevante aspecten tegelijkertijd worden beschouwd?

Daarmee krijgt het begrip afstemming een grotere betekenis dan alleen een ontwerpprincipe. Het wordt een wijze van onderzoeken.

En juist hier kan AI een wezenlijke rol spelen. Niet doordat AI zelf bepaalt wat goed of betekenisvol is, maar doordat zij de veelheid aan relaties zichtbaar kan maken die voor de menselijke onderzoeker afzonderlijk nauwelijks te overzien zijn.

Afstemming confronteert. Zij confronteert ons met wat werkelijk noodzakelijk lijkt te zijn en met wat mogelijk slechts gewoonte, mode, ideologie of dogma is.

VII. Wat blijft?

Wanneer de wereldwijde bouwgeschiedenis op deze wijze wordt onderzocht en de verschillende aspecten met elkaar worden afgestemd, ontstaat mogelijk een volgende vraag.

Welke eigenschappen komen steeds opnieuw voor, ongeacht tijd, plaats, cultuur of bouwtechniek?

Keren menselijke maat, beschutting, overgang, oriëntatie, herkenbaarheid, gemeenschappelijkheid, ritme, hiërarchie, materialiteit, aanpasbaarheid en verbondenheid met de plaats wereldwijd terug? Of blijken dergelijke veronderstellingen slechts het resultaat van onze eigen culturele blik?

Dat moet de analyse uitwijzen.

Het gaat hier niet om het verzamelen van vormen, maar om het zoeken naar **relaties die zich herhalen**. Misschien blijken sommige daarvan vrijwel universeel te zijn. Andere zullen juist sterk afhankelijk blijken van klimaat, cultuur, economie of technologie. En misschien zullen veel principes die binnen de westerse architectuur als vanzelfsprekend worden beschouwd, in mondiaal perspectief helemaal niet universeel blijken.

Juist daarin kan de kracht van een wereldwijde analyse liggen.

VIII. De onbekende uitkomst

Wanneer de volledige menselijke geschiedenis van bewoning en bouwen wereldwijd wordt geïnventariseerd, vergeleken en afgestemd, zou daaruit mogelijk een nieuwe benadering van architectuur kunnen worden herleid.

Dat is nadrukkelijk geen voorspelling.

Het is een hypothese.

Evenmin kan vooraf worden bepaald hoe een dergelijke benadering eruit zou zien. Misschien zal zij verwantschap vertonen met klassieke architectuur. Misschien met moderne architectuur. Misschien met vernaculaire of traditionele bouwculturen. Misschien ontstaat er een geheel andere vormtaal die wij nu nog niet kunnen benoemen.

Juist dát behoort tot de opgave.

De vorm mag daarom niet het uitgangspunt van het onderzoek zijn.

Geen vorm wordt vooraf uitgesloten, maar geen vorm wordt vooraf gerechtvaardigd.

Wanneer uit de analyse een nieuwe architectuurbenadering voortkomt, zou deze haar betekenis niet ontleenen aan het feit dat zij nieuw is, maar aan de mate waarin zij in afstemming met de werkelijkheid van de wereldbevolking en haar omgeving betekenisvol kan zijn.

Dat betekent bovendien niet dat overal ter wereld dezelfde architectuur zou moeten ontstaan. Integendeel. Een gemeenschappelijke grondslag kan juist leiden tot een grote verscheidenheid aan lokale uitwerkingen.

Zoals een gemeenschappelijke grammatica verschillende talen mogelijk maakt, zo zou een nieuwe architectonische grammatica verschillende lokale architecturen kunnen voortbrengen.

IX. RETECTVRA

Wanneer uit deze wereldwijde analyse van bewoning, bouwen en architectuur samenhangende principes zichtbaar zouden worden, kan de vraag ontstaan of deze principes kunnen leiden tot een nieuwe benadering van architectuur.

Een benadering die niet vooraf uitgaat van een bepaalde vormtaal, maar die haar uitgangspunten ontleent aan de relaties die uit de analyse naar voren komen. Niet de vorm staat daarbij centraal, maar de voorwaarden waaronder architectuur betekenisvol kan ontstaan.

Voor deze mogelijke ontwikkeling wordt hier voorlopig de naam **RETECTVRA** gebruikt.

RETECTVRA is daarmee geen vooraf geformuleerd architectuurconcept en evenmin een stijl die zou moeten worden nagestreefd. Het is een naam voor een mogelijke uitkomst van een onderzoek waarvan de uitkomst juist nog niet vaststaat.

De betekenis ervan zal daarom niet worden bepaald door de vraag of zij klassiek, modern, traditioneel of nieuw van vorm is, maar door de vraag of zij in staat is de verschillende aspecten van menselijke bewoning, bouwen en cultuur opnieuw met elkaar in afstemming te brengen.

Daarmee verschuift de vraag van:

Welke architectuur moeten wij maken?

naar:

Onder welke voorwaarden kan betekenisvolle architectuur ontstaan?

RETECTVRA is dan niet het antwoord op die vraag, maar de mogelijke architectuurbenadering die uit het zoeken naar dat antwoord zou kunnen voortkomen.

X. Re-Renaissance?

Wanneer een dergelijke ontwikkeling daadwerkelijk zou ontstaan, zou zij achteraf misschien als een nieuwe renaissance kunnen worden beschouwd.

Niet omdat de Renaissance wordt nagebootst en evenmin omdat klassieke vormen zouden moeten worden herhaald, maar omdat opnieuw een groot geheel aan menselijke kennis wordt onderzocht en daaruit een nieuwe verhouding tussen verleden, heden en toekomst zou kunnen ontstaan.

Een mogelijke **Re-Renaissance** zou dan geen terugkeer naar het verleden betekenen.

Zij zou juist kunnen betekenen dat de gehele menselijke bouwgeschiedenis opnieuw als kennisbron wordt geopend: het vernaculaire, het traditionele, het klassieke, het industriële, het moderne, het informele en het hedendaagse.

Niet om deze vormen te kopiëren, maar om te onderzoeken **waarom en onder welke omstandigheden zij zijn ontstaan**.

Misschien zou dan blijken dat de tegenstelling tussen klassiek en modern uiteindelijk minder fundamenteel is dan de tegenstelling tussen **afstemming en willekeur**.

Nabeschuwing

De mens heeft duizenden jaren gebouwd voordat hij architectuur als afzonderlijk begrip formuleerde. Hij heeft zich gevestigd voordat hij steden ontwierp, materialen gebruikt voordat hij bouwtheorieën ontwikkelde en ruimten gevormd voordat hij deze architectuur noemde.

Misschien bevinden wij ons opnieuw aan het begin van een dergelijke overgang.

Niet omdat wij terug moeten naar het verleden, maar omdat wij voor het eerst over een instrument beschikken waarmee de totale menselijke ervaring van bewonen en bouwen op een nieuwe schaal kan worden onderzocht.

AI kan daarin van essentiële betekenis zijn. Niet als vervanger van de architect en niet als autonome ontwerper, maar als instrument waarmee de enorme verscheidenheid van menselijke ervaringen, omstandigheden en bouwculturen met elkaar kan worden vergeleken en afgestemd.

Wat daaruit zal voortkomen, is niet bekend.

Misschien zal blijken dat bepaalde principes die verloren leken te zijn nog steeds betekenis hebben. Misschien zullen klassieke elementen opnieuw verschijnen. Misschien zullen moderne principes overeind blijven. Misschien zal een geheel nieuwe vormtaal ontstaan.

Maar misschien is juist het niet vooraf kennen van de uitkomst de essentie van de opgave.

RETECTVRA is niet het antwoord.

RETECTVRA is de mogelijkheid dat uit het opnieuw onderzoeken van de menselijke geschiedenis van bewonen en bouwen een nieuwe architectuur kan ontstaan.

En daarmee wordt uiteindelijk opnieuw de meest eenvoudige, maar misschien ook de meest fundamentele vraag gesteld:

Wat is architectuur?

Colofon

OVERWEGINGEN

Deel VII

RETECTVRA

Een overweging over de wereldwijde bouwcultuur, AI en het mogelijke ontstaan van een nieuwe architectuurbenadering

Samenstelling

Robert Geurten

Eerste uitgave

2026

Deze uitgave maakt deel uit van de essayreeks **OVERWEGINGEN – Essays in het kader van ORITUR.**

De tekst is ontstaan uit een langdurige dialoog tussen Robert Geurten en ChatGPT (OpenAI), waarbij de inhoudelijke visie, samenhang en eindredactie berusten bij Robert Geurten.

© 2026 Robert Geurten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur, behoudens de uitzonderingen die de wet stelt en het citeren in het kader van recensies, wetenschappelijk onderzoek of andere wettelijk toegestane vormen van bronvermelding.